

УДК 342.9+321.7+347.121

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.43>

Стиранка М.Б.

кандидат юридичних наук

ORCID ID: 0009-0007-6523-0586

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДОКТРИНИ ЦИФРОВОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Актуальність дослідження генези та еволюції цифрового права як нового правового феномену зумовлена стрімкою цифровізацією сучасного суспільства, яка охоплює всі сфери життя – від економіки та державного управління до приватної комунікації. Швидкий розвиток інформаційних технологій, включаючи штучний інтелект, блокчейн та великі дані, породжує нові суспільні відносини, які не можуть бути врегульовані традиційними правовими інструментами. У цих умовах виникає необхідність у формуванні цілісної концепції цифрового права, що відображає глобальні тенденції та водночас враховує національні особливості правових систем. Дослідження генези та еволюції цього правового феномену має важливе практичне значення, оскільки воно спрямоване на забезпечення захисту цифрових прав людини, персональних даних, регулювання електронних транзакцій і цифрових активів. Крім того, наукове осмислення витоків та динаміки розвитку цифрового права дозволяє закласти підґрунтя для подальшої правотворчості та адаптації правових норм до викликів сучасності.

Стан наукової розробки проблеми. Стрімка еволюція інформаційних та цифрових технологій зумовлює потребу теоретичного переосмислення права як наукової категорії.

Нині дослідження у сфері права інформаційних та цифрових технологій розгортаються у двох взаємопов'язаних площинах: 1) методологічно-онтологічній, що спрямована на уточнення предмета, принципів і структури правового регулювання в цифровому середо-

вищі; 2) нормативно-прикладній, зорієнтованій на формування інститутів, механізмів і стандартів регулювання, покликаних забезпечити ефективну реалізацію та захист прав у техногенно трансформованому соціальному просторі. Перший полягає у розширенні предметного поля юриспруденції через долучення нових явищ і понять, серед них цифрова держава, нетократія [1], електронне урядування [2; 3], електронне судочинство [4], штучний інтелект, цифрові права [5; 6; 7; 8; 9], кібербезпека [10; 11], криптовалюта [12], цифрові активи [13; 14], смартконтракти та інші новоутворення. Другий пов'язаний з переглядом усталених доктрин і механізмів регулювання з урахуванням змін, що приносить цифрова трансформація суспільних відносин.

Окреслений тренд проявляється у розширенні кола наукових завдань у межах галузевих дисциплін, зокрема конституційного, цивільного й адміністративного права. Послідовно інституціоналізується право інформаційних технологій як автономна дослідницька область, орієнтована на вироблення теоретичних засад і практичних моделей регулювання цифрових суспільних відносин.

Метою наукової статті є висвітлення теоретичних засад розвитку доктрини цифрового права.

Виклад основного матеріалу. Для теоретико-правової концептуалізації предмета дослідження показовою є колективна монографія «ІТ-право та інформаційна безпека» під ред. О. Харитонові та Є. Харитонова. У ній послідовно операціоналізовано категорії «ІТ-право» та «інформаційна безпека», окреслено їхні онтологічні та гносеологічні

параметри, а також простежено системні взаємозв'язки між ними. Авторський колектив пропонує модель взаємодії, у межах якої інформаційна безпека розглядається як публічно-правовий режим (сукупність принципів, інститутів, процедур забезпечення стабільності інформаційного середовища), тоді як ІТ-право як міжгалузевий регулятивний комплекс, покликаний нормувати цифрові соціальні відносини. Теоретичне підґрунтя такої кореляції обґрунтовано через зіставлення цілей, методів та інструментів правового впливу, включно з питаннями ієрархії джерел, меж втручання держави, стандартів дотримання правових вимог та судового контролю. Зроблено висновок, що узгодження цих двох площин передумова формування цілісної архітектури правового режиму цифрового середовища, у якому баланс приватно-правових свобод і публічно-правових гарантій безпеки забезпечується через узгоджений набір норм, процедур правової відповідності та правозастосовних практик [15].

Визнаючи беззаперечний внесок названих авторів у доктринальне осмислення необхідності трансформації права в умовах цифровізації, слід констатувати, що жодна з цих праць не охоплює повного спектра цифрових правовідносин. Їх аналітичний фокус переважно зосереджено на приватноправовій проблематиці, тоді як публічно-правові виміри (регуляторні, адміністративні, фінансові, кримінально-правові, політика забезпечення інформаційної безпеки) залишаються опрацьованими фрагментарно. Унаслідок цього бракує цілісної міжгалузевої моделі предмета, узгодження методу та системи джерел, а також систематизованих механізмів дотримання правових вимог і правозастосування, включно з гармонізацією з *acquis* ЄС.

Окремий сегмент наукових доробків становлять коментарі до законодавства, присвячені регулюванню інформаційних відносин. Показовим прикладом є збірник «ІТ-сфера в Україні. Законодавство. Судова практика. Коментар», який систематизує чинну норма-

тивно-правову базу, релевантну для функціонування ІТ-компаній і врегулювання відносин у цифровій сфері. Структура видання включає: перелік нормативно-правових актів, що регламентують ключові аспекти діяльності у сфері інформаційних технологій; коментарі до найбільш проблемних питань ІТ-права, які дозволяють зрозуміти специфіку застосування норм та окреслюють наявні прогалини й колізії; матеріали судової практики, що ілюструють підходи правозастосування та демонструють тенденції у вирішенні спорів, пов'язаних із цифровими правовідносинами. Завдяки такій структурі збірник виконує не лише довідкову, а й аналітичну функцію: він слугує орієнтиром для практиків та дослідників, забезпечуючи зв'язок між нормативною базою, доктринальними коментарями та реальними практиками правозастосування. Водночас його обмеженням є відсутність цілісного теоретико-правового узагальнення, адже видання переважно зорієнтоване на прикладне застосування законодавства й аналіз судової практики [16].

Окремої уваги заслуговує збірка «Цифрова валюта у світі та в Україні: правове регулювання, судова практика, цифрові валюти, е-гривня, віртуальні активи, криптовалюти». У виданні системно опрацьовано проблематику цифровізації грошей: окреслено правову природу цифрових валют і віртуальних активів, проаналізовано моделі їх обігу та зберігання, ризики комплаєнс-контролю/дотримання правових вимог (AML/CFT, KYC), податкові аспекти, а також тенденції розвитку централізованих цифрових валют центральних банків (зокрема е-гривні) й децентралізованих криптоактивів. Значний евристичний потенціал збірки забезпечує включення актів чинного законодавства та законопроектів, що регламентують режим віртуальних активів в Україні, поряд із добіркою релевантної судової практики. Такий підхід дозволяє простежити взаємодію нормативних приписів із правозастосуванням і сформулювати уявлення про можливі траєкторії подальшої гармонізації

національного регулювання з міжнародними та європейськими стандартами. Водночас прикладна спрямованість видання зумовлює певну обмеженість теоретико-концептуальних узагальнень, що відкриває простір для подальших доктринальних досліджень статусу цифрових грошей і віртуальних активів у системі фінансового та цивільного права [17].

Окремий масив становлять дисертаційні дослідження, присвячені застосуванню інформаційних і цифрових технологій у різних секторах правової реальності. Показовим у цьому контексті є доробок В. Політанського «Організаційно-правові засади функціонування електронного урядування в Україні» [18], що репрезентує комплексне адміністративно-правове дослідження інституційних і процедурних механізмів e-government та формує концептуальні підходи до модернізації його організаційно-правового регулювання з урахуванням міжнародних практик. Предметом аналізу цього дисертаційного дослідження є законодавче забезпечення електронного урядування; організаційно-правові засади та функціонування електронного уряду, електронної демократії, електронного парламенту й електронного судочинства; надання електронних адміністративних послуг; правовий режим електронного документообігу; перспективи застосування електронного підпису; значення інформаційної безпеки та захисту інформації в системі e-government; стандарти регламентації на міжнародному, регіональному (ЄС, країни Північної та Південної Америки, Азії) і національному рівнях. Узагальнюючи результати, автор обґрунтовує висновок, що впровадження електронного урядування в Україні має бути спрямоване на досягнення європейських стандартів якості публічних електронних послуг, а також підвищення відкритості та прозорості публічної влади для громадян, інститутів громадянського суспільства й бізнесу [18].

Дисертація М.Ю. Загрійчука [19] присвячена адміністративно-правовим засадам цифрової трансформації регіону й пропонує

цілісну концептуалізацію цього феномену як напряму публічної політики та об'єкта правового регулювання, де автор конкретизує дефініцію та ознаки цифрової трансформації регіону; окреслює систему суб'єктів публічної адміністрації, їх адміністративно-правовий статус, повноваження та механізми взаємодії; ідентифікує прогалини нормативно-правового забезпечення й формулює пропозиції щодо його вдосконалення (стандарти даних, інтегрованість реєстрів, публічні e-сервіси, оцінювання ефективності). Ключові висновки, здійсненого дисертаційного дослідження М.Ю. Загрійчука, зводяться до такого, щоб: цифрова трансформація регіонів є детермінантою збалансованого територіального розвитку й підвищення якості життя; становить інтегральну складову державної регіональної політики; слугує каталізатором інноваційного розвитку, що має спиратися на визначені законом принципи, пріоритети та конституційні гарантії. Робота посилює адміністративно-правовий дискурс цифровізації, пропонуючи інституційні та процедурні орієнтири для гармонізації державної політики й правового режиму на регіональному рівні [20].

Дисертація С. Чванкіна «Інформаційні технології у доказуванні в цивільному процесі: теоретичні та практичні аспекти» (2021 р.) [21] становить вагомий внесок у формування доктрини електронних доказів у національному цивільному процесі. Автор розглядає цифровізацію судочинства як необхідний етап модернізації процесуальних форм і процедур, окреслюючи напрями адаптації цивільного процесу до використання сучасних інформаційних технологій. У роботі систематизовано види електронних доказів, уточнено їхні ознаки та процесуальний статус, проаналізовано питання їх належності, допустимості та достовірності. Значну увагу приділено дослідженню джерел правового регулювання впровадження інформаційних технологій у доказуванні, виокремлено прогалини й колізії у національному законодавстві та судовій практиці. Автор наголошує на ризиках, пов'я-

заних із впровадженням електронного судочинства, зокрема на проблемах автентичності цифрових даних, можливості маніпуляцій та обмеженому доступі до технологій. Окремо досліджуються проблеми перевірки достовірності електронних доказів, отриманих з мережі Інтернет, електронної пошти, смс-повідомлень, месенджерів і соціальних мереж, а також роль судової експертизи у підтвердженні джерела походження та незмінності таких даних. У підсумку сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання застосування інформаційних технологій у цивільному процесі, спрямовані на уніфікацію процесуальних стандартів, підвищення гарантій достовірності електронних доказів і зміцнення інституційної спроможності судової системи до роботи з цифровими матеріалами.

Дисертація О.О. Тихомирова «Інформаційні права людини: теоретико-правова концептуалізація» (2024 р.) [22] присвячена комплексному аналізу трансформації прав людини в умовах цифровізації та вирізняється багатовимірною методологією: автор послідовно поєднує природно-правовий, позитивістський, соціологічний і інтегративний підходи, завдяки чому формує цілісну доктрину інформаційних прав. У роботі реконструйовано історію становлення відповідної категорії, запропоновано авторську дефініцію «інформаційних прав людини» і споріднених понять («інформаційні обов'язки людини», «інформаційно-правова культура», «інформаційна гігієна», «інформаційний делікт»), що поглиблює категоріально-понятійний апарат і дозволяє концептуалізувати баланс прав та обов'язків у цифровому середовищі. Цифрові права інтерпретуються як сучасна генерація інформаційних прав із власною предметною сферою, колом гарантій і меж їх здійснення. Значну увагу приділено аналізу універсальних і регіональних міжнародних актів, імплементаційним траєкторіям для національної правової системи, а також проблематиці меж та обмежень прав людини в умовах воєнного

стану – з урахуванням тестів легітимної мети, необхідності та пропорційності. Окремий акцент зроблено на деліктологічному вимірі: окреслено типологію правопорушень у сфері інформаційних прав, особливості юридичної відповідальності та стандарти доказування в справах, пов'язаних із цифровими комунікаціями й даними. У підсумку дисертація пропонує узгоджену теоретико-правову рамку, здатну слугувати підґрунтям для подальшої гармонізації національного законодавства з європейськими підходами, для розбудови ефективних механізмів забезпечення та захисту інформаційних і цифрових прав людини.

Окремий внесок у розроблення приватно-правової складової ІТ-права становить дисертація Г. Стахири «Цивільно-правове регулювання обігу цифрового контенту» [23], зорієнтована на розв'язання комплексу теоретичних і прикладних проблем правового режиму цифрового контенту як об'єкта цивільних прав та на побудову узгодженої договірної моделі його обігу. Дослідження пропонує доктринальну характеристику правової природи цифрового контенту, окреслює коло речово- та зобов'язально-правових категорій, релевантних для визначення титулу володіння/користування та меж розпорядження нематеріальним об'єктом, а також систематизує види зобов'язань, що опосередковують передачу, доступ і використання такого контенту в онлайн-середовищі. На компаративному рівні проаналізовано українське регулювання у кореляції з підходами Європейського Союзу, що дозволяє ідентифікувати мінімальні стандарти якості та відповідності цифрового контенту, специфіку захисту прав споживачів і механізми відповідальності за порушення договірних обов'язків. Обґрунтовується необхідність гармонізації національного законодавства з європейськими моделями, кодифікації вимог до належності, придатності та інтероперабельності цифрового контенту, а також уніфікації правил щодо засобів правового захисту у разі невиконання або неналежного виконання

зобов'язань постачальником. У такий спосіб робота формує цілісну приватно-правову рамку обігу цифрового контенту, придатну для інтеграції у ширшу міжгалузеву архітектуру права інформаційних технологій.

Дисертація Д. Московчука «Електронні докази у країнах континентального та загального права: порівняльно-правове дослідження» [24] пропонує розгорнутий огляд підходів до електронних доказів у цивільному процесі України та юрисдикцій загальної й континентальної традицій (США, Великобританія, Франція, Німеччина, Італія), фіксуючи нормативні моделі, процесуальні механізми та елементи судової практики. Водночас заявлена порівняльно-правова рамка реалізована переважно у форматі країнознавчих презентацій, без єдиного набору критеріїв зіставлення (цілі регулювання, стандарти автентифікації й допустимості, правила розкриття, тягар доказування, процесуальні санкції, роль експертизи, допустимі методи збирання та збереження цифрових слідів). За відсутності уніфікованих змінних і функціонального тесту аналогії результати скоріше описують національні моделі, ніж виводять порівняльні інваріанти та дивергенції. Попри це робота має безсумнівну піонерську цінність для вітчизняної доктрини електронних доказів, окреслює коло ключових інститутів і створює базу для подальшого, методологічно вивіреного компаративного аналізу, зокрема з використанням матриці співмірних критеріїв і емпіричних індикаторів якості правозастосування.

У низці дисертацій простежується багатовекторне опрацювання застосування інформаційних технологій у правовій сфері – від охорони результатів творчої діяльності в мережі

до публічно-правових сервісів. Репрезентативними є розвідки, присвячені авторському праву у контексті функціонування Інтернету (О. Пастухов), правовій природі доменних імен (Д. Бойко), цивільно-правовій охороні веб-сайту як комплексного об'єкта (М. Гура), загальнотеоретичним засадам регулювання інтернет-відносин (О. Присяжнюк) та міжнародно-правовим основам регулювання відносин у мережі (К. Шахбазян). У приватно-правовому вимірі виокремлюються дослідження, що розглядають інтернет-послугу як об'єкт цивільних прав (О. Карпенко) і веб-сайт як специфічний об'єкт права інтелектуальної власності (В. Філіпович). У публічно-правовій площині увага зосереджена на наданні адміністративних послуг із використанням інтернет-технологій (І. Кравчук). Теоретичний контур проблематики окреслюють праці, спрямовані на осмислення правового режиму інформаційних відносин в Україні (Д. Маріц) та формування теоретико-методологічних засад інформаційного права як інтегрованої категорії (О. Селезньова). Сукупно ці дослідження формують важливе підґрунтя для подальшої систематизації інститутів права цифрових технологій, хоча їхній фокус здебільшого залишається фрагментарним і тематично диференційованим [25-36 та ін.].

Переважна більшість наукових праць у цій сфері зосереджена на предметно-галузевих аспектах застосування інформаційних технологій – у межах цивільного, адміністративного, господарського, кримінального, податкового, фінансового та інших сегментів правової системи. Така фрагментація забезпечує глибину опрацювання окремих інститутів, однак водночас ускладнює вироблення узгодженої міжгалузевої моделі правового регулювання цифрових відносин.

Анотація

В статті висвітлено теоретико-методологічні закономірності розвитку доктрини цифрового права в Україні. Зазначено, що дослідження генези та еволюції цифрового права як нового правового феномену зумовлена стрімкою цифровізацією сучасного суспільства, яка охоплює всі сфери життя – від економіки та державного управління до приватної комунікації. Швидкий розвиток інформаційних технологій, включаючи штучний інтелект, блокчейн та великі дані,

породжує нові суспільні відносини, які не можуть бути врегульовані традиційними правовими інструментами. У цих умовах виникає необхідність у формуванні цілісної концепції цифрового права, що відображає глобальні тенденції та водночас враховує національні особливості правових систем. Дослідження генези та еволюції цього правового феномену має важливе практичне значення, оскільки воно спрямоване на забезпечення захисту цифрових прав людини, персональних даних, регулювання електронних транзакцій і цифрових активів. Наглошується, що переважна більшість наукових праць у цій сфері зосереджена на предметно-галузевих аспектах застосування інформаційних технологій – у межах цивільного, адміністративного, господарського, кримінального, податкового, фінансового та інших сегментів правової системи. Така фрагментація забезпечує глибину опрацювання окремих інститутів, однак водночас ускладнює вироблення узгодженої міжгалузевої моделі правового регулювання цифрових відносин. Визнаючи беззаперечний внесок названих авторів у доктринальне осмислення необхідності трансформації права в умовах цифровізації, слід констатувати, що жодна з цих праць не охоплює повного спектра цифрових правовідносин. Їх аналітичний фокус переважно зосереджено на приватноправовій проблематиці, тоді як публічно-правові виміри (регуляторні, адміністративні, фінансові, кримінально-правові, політика забезпечення інформаційної безпеки) залишаються опрацьованими фрагментарно. Унаслідок цього бракує цілісної міжгалузевої моделі предмета, узгодження методу та системи джерел, а також систематизованих механізмів дотримання правових вимог і правозастосування, включно з гармонізацією з *acquis* ЄС.

Ключові слова: правова доктрина, адміністративно-правові відносини, права особи, захист прав та законних інтересів громадянами, цифрові права, цифрове право, суб'єкти владних повноважень, адміністративно-правове регулювання, функції, контроль (нагляд), правоохоронна діяльність.

Styranka M.B. Theoretical foundations of the development of the doctrine of digital law

Summary

The article highlights the theoretical and methodological regularities of the development of the doctrine of digital law in Ukraine. It is noted that the study of the genesis and evolution of digital law as a new legal phenomenon is due to the rapid digitalization of modern society, which covers all spheres of life - from the economy and public administration to private communication. The rapid development of information technologies, including artificial intelligence, blockchain and big data, gives rise to new social relations that cannot be regulated by traditional legal instruments. In these conditions, there is a need to form a holistic concept of digital law that reflects global trends and at the same time takes into account the national characteristics of legal systems. The study of the genesis and evolution of this legal phenomenon is of important practical importance, since it is aimed at ensuring the protection of digital human rights, personal data, and the regulation of electronic transactions and digital assets. It is emphasized that the vast majority of scientific works in this area are focused on the subject-industry aspects of the application of information technologies - within the civil, administrative, economic, criminal, tax, financial and other segments of the legal system. Such fragmentation provides a depth of study of individual institutions, but at the same time complicates the development of a coordinated interdisciplinary model of legal regulation of digital relations. Recognizing the undeniable contribution of the above-mentioned authors to the doctrinal understanding of the need for the transformation of law in the context of digitalization, it should be noted that none of these works covers the full spectrum of digital legal relations. Their analytical focus is mainly focused on private law issues, while public law dimensions (regulatory, administrative, financial, criminal law, information security policy) remain fragmentary. As a result, there is a lack of a holistic interdisciplinary model of the subject, coordination of the method and system of sources, as well as systematized mechanisms for compliance with legal requirements and law enforcement, including harmonization with the EU *acquis*.

Key words: legal doctrine, administrative-legal relations, individual rights, protection of rights and legitimate interests by citizens, digital laws, digital law, subjects of power, administrative-legal regulation, functions, control (supervision), law enforcement activities.

Список використаних джерел:

1. Талдикін О. В. Нетократія як черговий фактор кризи інституту національної держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 136–149.
2. Атаманова Н. В., Луначенко І. В. До питання цифровізації публічного управління в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. № 68. С. 4–8.
3. Політанський В. С. Організаційно-правові засади функціонування електронного урядування в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Кропивницький, 2024. 42 с.
4. Згама А. О. Щодо цифрової трансформації правосуддя та перспектив для сфери господарювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 320–325
5. Белов Д. М., Белова М. В., Горнило О. Т. Право людини на забуття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 81, ч. 2. С. 57–62.
6. Белов Д. М., Переш І. Є., Покорба І. Цифрові права людини: доктринальні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2014. № 2. С. 110–115
7. Головка О. М. Цифрова культура та інформаційна: права людини в епоху цифрових трансформацій. *Інформація і право*. 2019. Вип. 4 (31). С. 37–44.
8. Пасечник О. В. Універсалізація прав і свобод людини в інформаційній сфері як одна із складових правового розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. Вип. 53. С. 12–15.
9. Хаустова М. Г. Стандарти прав людини в сфері цифрових технологій під впливом глобалізаційних викликів. *Збірник наук. праць НДІ ПЗІР НАПрН України. Вип. 5: Цифрові трансформації України 2021: виклики та реалії* : за матеріалами II круглого столу (м. Харків, 20 верес. 2021 р.) / за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. Харків, 2021. С. 180–188.
10. Литвинов Є. П. Правовідносини в Інтернет-праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 145–149.
11. Попко В. В., Попко Є. В. Міжнародно-правова регламентація транснаціональної кіберзлочинності у кіберпросторі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2021. Вип. 66. С. 276–283
12. Талдикін О. В. Криптовалюта як фінансовий фактор нетократії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 29–36.
13. Анікіна Г. В., Грицишина Л. В. Цифрові активи як об'єкти цивільних договірних відносин. *Європейські перспективи. Науково-практичний правовий журнал*. 2023. № 4. С. 239–244
14. Карташов П. І. Цифрові права особи: підстави формування та перспективи розвитку. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. Вип. 5, 2024. С. 22–26. URL : <https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskii/vp/article/view/39/34>
15. ІТ-право та інформаційна безпека : кол. монографія / за заг. ред. О. І. Харитонової, Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2017. 176 с.
16. ІТ-сфера в Україні. Законодавство. Судова практика. Коментар. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2018. № 7. С. 3–357.
17. Цифрова валюта у світі та в Україні: правове регулювання, судова практика, цифрові валюти, е-гривня, віртуальні активи криптовалюти. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 298 с.
18. Політанський В. С. Організаційно-правові засади функціонування електронного урядування в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Кропивницький, 2024. 42 с.
19. Загрійчук М. Ю. Адміністративно-правові засади цифрової трансформації регіону : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2021. 23 с.

20. Загрійчук М.Ю. Адміністративно-правові засади цифрової трансформації регіону: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2021. 205 с.
21. Чванкін С. А. Інформаційні технології у доказуванні в цивільному процесі: теоретичні та практичні аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2021. 498 с.
22. Тихомиров О. О. Інформаційні права людини: теоретико-правова концептуалізація : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2024. 530 с.
23. Стахира Г. М. Цивільно-правове регулювання обігу цифрового контенту : дис. ... д-ра філос. Тернопіль, 2020. 241 с.
24. Московчук Д. О. Електронні докази у країнах континентального та загального права: порівняльно-правове дослідження : дис. ... док. філософії. Одеса, 2023. 210 с.
25. Пастухов О. М. Авторське право у сфері функціонування всесвітньої інформаційної мережі Інтернет : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2002. 20 с.
26. Бойко Д. В. Правова природа доменних імен Інтернет : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого.Харків, 2005. 21 с.
27. Гура М. В. Цивільно-правова охорона Інтернет-сайту в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2006. 20 с.
28. Присяжнюк О. А. Основи концепції правового регулювання інтернет-відносин в Україні (загальнотеоретичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук :12.00.01. Харків, 2007. 163 с.
29. Шахбазян К. С. Міжнародно-правові основи регулювання відносин в мережі інтернет : автореф. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2009. 19 с.
30. Карпенко О. І. Інтернет-послуга як об'єкт цивільно-правових відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 18 с.
31. Філіпович В. В. Веб-сайт як особливий об'єкт права інтелектуальної власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2015. 225 с.
32. Марценюк О. Г. Теоретико-методологічні засади інформаційного права України: реалізація права на інформацію : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 266 с.
33. Маріц Д. О. Теоретичні проблеми правового регулювання інформаційних відносин в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 35 с.
34. Селезньова О. М. Теоретико-методологічні засади інформаційного права України як інтегрованої категорії : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 445 с.
35. Запара А.Є., Легеза Ю.О. Система інформаційних компетентностей публічних службовців. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Випуск 2. С. 32-35
36. Тильчик О. В., Тильчик В. В. Права платників податків – учасників податкових спорів як невід'ємний елемент їхнього правового статусу. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. Вип. 1. Ч. 2. С. 85–90